

A 130 ÉVES AQUINCUMI MÚZEUM – A MEGÚJULÁS MÚZEUMA Az ünnepi kiállítás margójára

ZSIDI PAULA¹ – LÁNG ORSOLYA²

Magyar Régészet 13. évf. (2024) 2. szám, pp. 60–65.

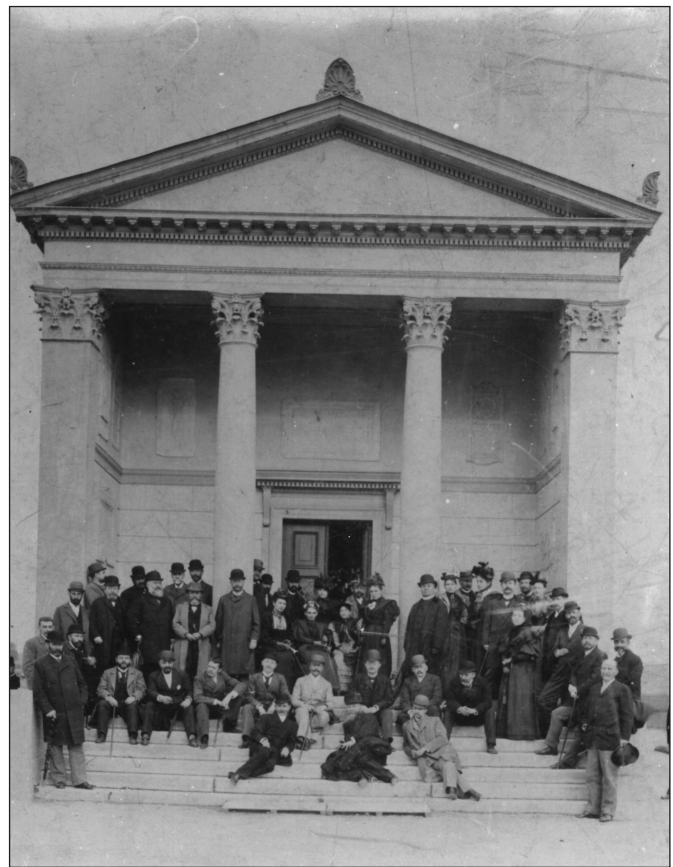
Aquincum 130 – A java! Válogatás az aquincumi ásatások elmúlt 130 évének legszebb leleteiből. Időszaki kiállítás az Aquincumi Múzeumban (2024. június 14 – október 31).

A Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma 2024-ben ünnepli megnyitásának 130. évfordulóját. Ez alkalomból a múzeum munkatársai az ún. régi múzeumépületben és a szomszédos, ún. Dirkévédőépületben rendhagyó időszaki kiállítással és egy kiegészítő tárlattal készültek, amelyek az elmúlt közel másfél évszázad legkiemelkedőbb, legszebb és legérdekesebb római kori régészeti leleteiből válogatnak. A kiállításon előkerülésük időrendjében láthatók a változatos módon összeválogatott leletek az aranyérmektől a köemlékeken és múmiaportrén át egészen egy díszes, római kori kocsitemetkezésig, illetve külön szekciót kaptak az aquincumi mozaikleletek is. A Budapest történeti kontextusába is behelyezett tárlat megnyitása alkalmából Zsidi Paula, a múzeum nyugalmazott igazgatója foglalta össze dióhéjban az Aquincumi Múzeum és Régészeti Park történetét; az áttekintés szintén jelen cikkben olvasható.

Kulcsszavak: Aquincum, kiállítás, 130, régészet, múzeum, leletek, megnyitó, mozaik

A BTM Aquincumi Múzeum 130 évvel ezelőtt, 1894. május 10-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség számára (1. kép). A múzeumnyitásig hosszú volt az út, hiszen az aquincumi településeggyüttes felfedezése már a 18. század utolsó negyedében megindult. Izgalmas és látványos régészeti ásatások sokasága (pl. az aquincumi polgárvárosi amfiteátrum, vagy a mai régészeti parkban található Nagy Közfürdő és lakóházak, Mithras-szentély), gyönyörű római kori tárgyak és a korszak nagynevű kutatóinak (Torma Károly, Hampel József, Kuzsinszky Bálint) közös fellépése, illetve pár illusztris vendég (pl. Rudolf trónörökös) látogatása kellett ahhoz, hogy Aquincum neve bekerüljön a köztudatba és meginduljon a romkertté fejlődés is.

Az évfordulót mindenképpen szerettük volna egy hangsúlyos időszaki kiállítással ünnepelni, de a feladat a fentiek miatt nagyon komoly és felelősségteljes volt: hogyan lehet bemutatni a múzeum elmúlt 130 évét úgy, hogy az egyrészt méltó módon tisztelegjen az elődök munkája előtt, képet is adjon a közel másfél évszázad régészeti szenzációiról, de egyúttal elmesélje a látogatók számára Aquincum településeggyüttesének történetét is (2. kép)? A kurátori csapat (Budai Balogh Tibor, Kirchhof Anita,

1. kép. Az Aquincumi Múzeum megnyitó ünnepségének résztvevői 1894. május 10-én (fotó: BTM Aquincumi Múzeum)

¹ Régész; e-mail: zsidi.paula@gmail.com

² BTM Aquincumi Múzeuma; e-mail: lang.orsolya@aquincum.hu

Láng Orsolya, Vámos Péter) koncepciójának alapja végül egy válogatás lett az elmúlt évtizedek leletei közül; olyan tárgyak kerültek bemutatásra, amelyek szépségük, egyediségük vagy éppen tudományos jelentőségük miatt fontossá váltak. A régészeti kiállításoknál általános kronologikus vagy tematikus felosztás esetén inkább az első elveit követtük, de nem a római kor időrendje szerint (pl. kora császárkor, középső császárkor, késő római császárkor), hanem a tárgyak előkerülésének dátumát követve. Így a 19. század utolsó évtizedétől indulva egészen 2023-ig rajzolódik ki előttünk a feltárások – és a múzeum – története is. Olyan ikonikus vagy éppen friss leleteket mutatunk be, mint pl. a sziklából születő Mithras szobra a polgárvárosi, ún. Victorinus mithraeumból, a polgárváros keleti fazekastelepéről előkerült terra sigillata formatálak, az ún. Selmecai utcai éremkincs, a híres aquincumi múmiaportré, a Búvár–Folyamőr utcai villa mozaikpadlója és falfestménye, az aquincumi temetőből származó átoktáblák vagy éppen a pár éve feltárt csillaghegyi kocsitemetkezés és a 2023. év végén az aquincumi katonaváros északi szegélyén előkerült Mithras-szentély festett oltárköve

2. kép. Az aquincumi régi múzeumépület jelenlegi képe
(fotó: Komjáthy Péter)

3. kép. Terra sigillata edények készítésére alkalmas ún. formatálak az aquincumi polgárváros keleti ipartelepéről
(fotó: Komjáthy Péter)

4. kép. Falfestményrészlet az aquincumi katonaváros egyik fogadjából (Pacsirtamező u. 65)
(fotó: Komjáthy Péter)

(3–6. képek). A látványos és szép tárgyak hosszabb leíró jellegű szöveget kaptak a hagyományos tárgyelíratok helyett. A sajátos időszalagra felfűzött tárgycsokor felett egy sávban Budapest történetének legfontosabb mérföldkövei jelennek meg (a Keleti pályaudvar 1884-es megnyitásától a Queen 1986-os, népstadionbeli koncertjén át a Corvin Áruház műemléki homlokzatának 2023-as felújításáig), amellyel egyrészt reflektáltunk Aquincum modern főváros-utódja, Budapest 150. születésnapjára is, másrészt így talán közelebb tudjuk hozni a város lakók – de akár a turisták – számára is az aquincumi feltárások nagy korszakait. A két időszakot a kiállítóterek falainak alsó részén még egy sáv kíséri, melyen a fontos aquincumi ásatásokról emlékezünk

5. kép. Az ún. csillaghegyi római kocsi elemei a kiállításban
(fotó: Komjáthy Péter)

6. kép. Festett, feliratos oltárkö az aquincumi katonaváros Mithras-szentélyéből (fotó: Komjáthy Péter)

meg, illetve olyan aquincumi tárgyak fotóit és rövid leírásait mutatjuk be, melyek jelenleg más, állandó kiállításainkban láthatók (pl. víziorgona, a gyalogsági bronzsisak vagy éppen Fortuna Nemesis szobra) (7–8. képek).

A hagyományosnak tekinthető régészeti kiállításrész – amely a múzeumépület északi és déli szárnyai-ban kapott helyet – a központi, bejárati teremben egy múzeumtörténeti tárlat egészíti ki, hiszen végső soron ez az épületrész nyílt meg 1894. májusában. A teremben, amely részben visszakapta az eredeti, 19. század végi belső faldekorációit is, az első feltárások és a múzeumalapítás történetének képi, írott, illetve tárgyi emlékeit mutatjuk be: festményeket és korabeli fotókat, levelezéseket, a múzeum alapítólevelét, vendégkönyvi bejegyzéseket; valamint a látogatók „elhagyott” személyes tárgyait, egy 20. század eleji múzeumi

7. kép. Az „Aquincum 130 – A Java!” c. kiállítás enteriőrje
(fotó: Komjáthy Péter)

8. kép. Az „Aquincum 130 – A Java!” c. kiállítás bejárati helyisége a múzeumtörténeti tárlattal (fotó: Komjáthy Péter)

9. kép. Az „Aquincum 130 – A Java!” c. kiállítás bejárati helyisége a múzeumtörténeti tárlattal (fotó: Komjáthy Péter)

10. kép. Az „Apró kövek – színpompás padlók” című kiállítás enteriőrje (fotó: Komjáthy Péter)

kiadványt, a második világháborúban megsérült múzeumi könyveket és az első ásatások leleteit (9. kép). A kiállítást múzeumpedagógiai eszközökkel, játékokkal tesszük vonzóvá a fiatalabb korosztályok számára, és az sem marad információ nélkül, aki magának a múzeumépületnek a történetére kíváncsi. A közelmúltban végzett restaurátori feltáró munka eredményeképpen a 20. század eleji padlóburkolat részletét ugyanúgy megmutatjuk látogatóinknak, mint az egykori, római kori falfestményekre emlékeztető színes faldekoráció eredeti részletét.

A régi múzeumépületben elkészült kiállítást egy a szomszédos, ún. Dirké védőépületben elkészített, hiánypótló tárlat („Apró kövek – színpompás padlók”) egészíti ki az aquincumi mozaikok bemutatásával, készítéstechnikai érdekességekkel. A kis kiállítás középpontjában az egykor ebben a helyiségben *in situ* előkerült, Dirké bűnhődésének mitológiai történetét megjelenítő, egyedülálló mozaikpadló központi eleme áll, amelyhez fokozatosan kerülnek majd hozzá a jövőben a restaurált további elemek (10. kép). Az ilyenformán folyamatosan “épülő” kiállítást állandónak szánjuk, hiszen ez a mozaikpadló eredeti helyére kerül vissza, több mint 100 év után először.

A két kiállítás megtekintésére Zsidi Paula, a múzeum nyugalmazott igazgató megnyitóbeszédének soraival ösztönzünk mindenkit, melyek bepillantást nyújtanak az Aquincumi Múzeum elmúlt 130 évének történetébe, sikereibe és nehézségeibe, de egyúttal ki is jelölik az utat a jelenlegi múzeumi csapat számára:

1894. május 10-ét írjuk. A húsz éve egyesült főváros, Budapest jelentős kulturális eseményre készül. A Kiegyezést követően, csak nemrégiben alapított Fővárosi Múzeum első saját építésű múzeumépületének, az Aquincumi Múzeum megnyitására érkeznek a Fővárosi Tanács és a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium képviselői, a 3. kerületi elöljáróság, valamint az Országos Régészeti Társulat prominens személyei. A görög-római pódiumtemplom mintájára emelt új épület körül a frissen kiásott romok uralják a tájat. Dél felé ellátni egészen a kiscelli dombok lábánál füstölgő téglagyári kéményekig. Nyugaton az umbriai tájat idéző budai hegyek láncolata húzódik. Időnként a Szentendrei országút felől idehallatszik a kocsizörgés és az ugyancsak nemrégiben átadott helyi érdekű vasút zakatolása. Észak felől pedig a Krempel malom vízikerekének lapátjait forgató Aranyhegyi patak csobbanása keveredik a szomszédos gazdaság teheneinek bőgésével. Idilli és nyugalmas az akkor még városszéli táj; de a közönség most szenzációra gyülekezik. Így ír erről Kuzsinszky Bálint, a főváros jóvoltából a frissen kinevezett múzeumigazgató: „A közönség, mely olykor-olykor Ó-Budára kirándul, hogy az ott eszközölt ásatások előhaladásáról tudomást vegyen, bizonyára kellemes meglepetést fog érezni, látva a romok által körülövezett téren azt a magasan kiemelkedő épületet, mely alakjával már messziről elárulja rendeltetését. A fővárosi hatóságnak köszönhető, hogy az ásatásokból előkerült leletek ezen méltó hajlékot kapták.” (Vasárnapi Újság, 1894. május 27, 354). Az eseményre érkezők többsége tisztában volt azzal, hogy az Aquincumi Múzeum az Alpoktól északra létesült egyik első olyan múzeumépület, ahol a kiásott római kori épületmaradványok mellett az onnan előkerült leleteket is a helyszínen mutatják be. Előbb nyílt meg, mint az ausztriai Carnuntum, a svájci Vindonissa vagy a német-

országi Saalburg, Haltern, vagy Xanten hasonló jellegű múzeumai. A megnyitáshoz vezető hosszú folyamatban oroszlánrésze volt Rómer Flórisnak, a honi régészet atyjának, valamint a Nemzeti Múzeum színeiben az ásatásokat vezető Torma Károlynak és Hampel Józsefnek, majd az Aquincumi Múzeum későbbi igazgatójának, Kuzsinszky Bálintnak.

Az Orczy Gyula tervei alapján emelt kis épületbe lépve a megnyitó közönsége a pompeji falfestmények mintájára készült díszes épületbelsőt is megcsodálhatta csakúgy, mint a nagyjából 3000 db-t kitevő gyűjtemény akkori legjavát. A tudósítások még arról is beszámolnak, hogy a „*megnyitó ünnepet vacsora követte a Római fürdőben*” (KUZSINSZKY 1897, 10). A kiállítás sikere és híre messzire eljutott, s az Aquincumi Múzeum az elkövetkezendő évtizedekben a fővárosiak kedvelt kirándulólhelye és a fővárosi kulturális élet egyik színhelye lett. Így kezdődött tehát az Aquincumi Múzeum 130 éves története, amelynek állomásait, folyamatos megújulását az ünnepi kiállítás hitelesen mutatja be. Ebből a történetből azonban néhány nemzetközileg is jelentős, illetve tanulságos mozzanat kiemelést érdemel.

Elsőként az 1920-as években már közzétett, Dirke bűnhődését ábrázoló mozaikot említeném. Nagy Lajos későbbi publikációjában így ír a mitológiai téma képi megjelenítéséről: annak „*kapcsolata legerősebb a Caracalla-thermákban talált szoborcsoporttal, a farnesei bikával*” (NAGY 1943, 94), alátámasztva ezzel, hogy Aquincum provinciális művészete szorosan kapcsolódik s nem érthető Itália klasszikus művészetének ismerete nélkül. A mitológiai jelenetet ábrázoló padlót a helyszínen megőrizni akkor nem tudták, felszedték; csak most, mintegy 100 év múltán kerülhetett vissza eredeti helyére, és a mostani, ünnepi alkalommal láthatja először – ha csak részleteiben is – a közönség.

Alig telt el egy évtized, s Aquincum neve újabb szenzációval került a híradások élére. Nagy Lajos, aki Kuzsinszky Bálintot követte az igazgatói székben, 1931-ben felszínre hozta az ókori hangszer, az orgona maradványait. Az egyedülálló lelet híre túljutott az országhatáron, s maga Victor Emanuel olasz király is megtekintette azt e falak között. Ahogy Nagy Lajos írja jelentésében: 1937. „*Május 21-én a kora reggeli órákban látogatta meg az olasz király Őfelsége először az amphitheatrumot, majd a muzeumban levő régiségeket, valamint a lapidariumot*” (ÉDER 2020, 188).

De az Aquincumi Múzeum 130 éves történetének voltak kevésbé fényes korszakai is. A II. világháború során és az azt követő években a múzeum jelentős veszteségeket szenvedett el. 1944. szeptemberében bombatalálat érte. Bár a múzeumépület, amelyet a korábbinál szerényebb kivitelben renováltak, 1948-ban újra megnyílt, a romterület helyzete azonban folyamatosan rosszabbodott. Számos ok mellett a pénzforrás csökkenése, a romos állapot miatt a figyelem elfordulása vezetett a múzeum presztízsveszteségéhez. 1953-ban tudományos gárdáját és gyűjteményét kiköltöztették az épületből, amely ezt követően múzeumi rangját veszítve már csak kiállítóhelyként üzemelt.

Hogy a múzeum ebből a kilátástalanságából kilábal, az elsősorban Póczy Klára kitartó, magas szakmai színvonalú munkájának, szervezőtehetségének volt köszönhető. A romkerti rehabilitációhoz megnyerte a Műszaki Egyetem professzorát, Hajnóczy Gyulát, s személyes közbenjárásával a fenntartó főváros támogatását. Ennek nyomán az 1960-as évek végén Vladár Ágnes tervei alapján megindulhatott a romterület rehabilitációja. Az állagvédelmi és helyreállítási-bemutatói program innovatív módszere ismét Aquincum felé irányította a hazai és a külföldi szakemberek figyelmét. Bár a programot az óbudai lakótelep építéséhez kapcsolódó intenzív régészeti feltárások miatt nem tudták befejezni, a múzeum állapota ismét lehetővé tette széleskörű hasznosítását a kultúra, az oktatás és a turizmus területein.

Hosszabb időt vett igénybe azonban a presztízsveszteség rehabilitációja; ehhez a rendszerváltás kellett. 1989-ben az Aquincumi Múzeum visszakapta múzeumi rangját; ezt követően módszeresen vette vissza és állította újra múzeumi funkcióba azokat a területeket, amelyeket a háború s az azt követő időszak során rekviráltak tőle. Visszakapta tudományos gárdáját, majd a 2000-ben megnyílt új iroda- és raktárépülettel gyűjteményét is. Az azóta eltelt csaknem negyedszázad a fejlesztések sorozata, amelyet az állam, a főváros és a III. kerület egyaránt támogatott. Ezek nyomán az Aquincumi Múzeum nemcsak az ókort kutató tudományos osztály otthona lett, hanem helyet ad az őskori és népvándorlás kori tudományos osztálynak is. Ma, 2024 májusában elmondhatjuk, hogy az Aquincumi Múzeum – számos nemzetközi hírű, tudományos fokozattal rendelkező, az egyetemi oktatásban is résztvevő régészével – a hazai provinciális római kori kutatás

Zsidi Paula – Láng Orsolya • A 130 éves Aquincumi Múzeum – a megújulás múzeuma. Az ünnepi kiállítás margójára

egyik központja. Gyűjteménye az egyik legnagyobb provinciális gyűjtemény hazánkban, s régészeti parkjával a főváros kulturális és turisztikai kínálatának fontos szegmensét képezi. A megújulás múzeuma azonban számos új fejlesztés, program és kihívás elé néz a közeli és a távolabbi jövőben, amelyhez erőt és bátorságot ad az első sikeres 130 év.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Éder, K. (2020). Különleges látogatók: III. Viktor Emánuel olasz király és Ilona királyné a Fővárosi Múzeumban – 1937 májusában. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 44, 185–198.

Kuzsinszky, B. (1897). Bevezető. *Budapest Régiségei* 5, 1–11.

Nagy, L. (1943). Dirke bűnhődése az aquincumi mozaikon. *Budapest Régiségei* 13, 77–102.